

כלי הזכוכית מקבר 202 בכפר כמא

יעל גורין-רוזן

מכברי תוארך למאה הג' לסה"נ. הכלים שבהפניות הנוספות תוארכו למאות הב'–הד' לסה"נ. הכלי הדומה ביותר לבקבוקים מכפר כמא נמצא באוסף הפרנציסקנים בנצרת, ומקורו באיכסל (Bagatti 1967:229–230, Fig. 4:87). הדמיון בין הכלים מכפר כמא לאיכסל עשוי לרמז על מקור משותף בבית יוצר מקומי.

נראה שהיום ניתן לערוך טיפולוגיה פנימית בתוך קבוצת הבקבוקים בעלי הזרבובית, ולהפריד בין הטיפוסים שזמנם המאה הג' לסה"נ, דוגמת כפר כמא וכברי, המייצגים את התקופה הרומית המאוחרת, לבין הטיפוסים המאוחרים המייצגים את שלהי התקופה הרומית וראשית התקופה הביזנטית. לאלה המאוחרים יש בדרך כלל מגוון תוספות: ידיית ועיטורים של חוט מוסף על הצוואר או על הגוף, למשל הכלי מאוסף הפרנציסקנים שמקורו בבית שאן (Bagatti 1967:232, Fig. 5:115) והכלי מרמת שרת, בית שמש (Seligman, Zias and Stark 1996:52, Fig. 16:1).

3. בקבוק אגסי. לוקוס 202, סל 2015. תמים. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, מכוסה בלייה קשה, שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת, בלייה גירנית. קוטר השפה: 5.8 ס"מ, קוטר הבסיס: 5.5 ס"מ, גובה: 13.5 ס"מ.

בקבוק זה דומה בצורת שפתו לבקבוקים בעלי הזרבובית, אך הוא נבדל בצוואר המתרחב ובגוף האגסי. לבקבוק יש שפת משפך מקופלת פנימה, לא אחידה, גוף אגסי רחב, פחוס, ובסיס קעור נמוך עם צלקת מוט הזגג (קוטר 2 ס"מ). בקבוק דומה בעל גוף מעט יותר צר פורסם באוסף הפרנציסקנים בנצרת, ומקורו כנראה בבית שאן (Bagatti 1967:224–225, Fig. 1:38).

4. צנצנת. לוקוס 202, סלים 2007, 2020, 2021. לאחר רפאות נתקבל פרופיל שלם, אך חסרים כמה שברים בגוף הכלי. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, מכוסה בלייה שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת, בלייה גירנית. הכלי מאוד לא סימטרי. קוטר השפה: 7 ס"מ, קוטר הבסיס: 3.7 ס"מ, גובה: 7.3 ס"מ.

כלי הזכוכית נמצאו בקבר ארגו 202 בשטח C (ר') בן-נחום, כרך זה) יחד עם שתי טבעות ברונזה ומחתה ועצמות של בוגר יחיד¹. מכלול כלי הזכוכית יוצג כאן בשלמותו.

כל הכלים עשויים בניפוח חופשי, רובם מזכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, למעט כלי מס' 6 העשוי מזכוכית חסרת צבע. הכלים מאופיינים בשכבת בלייה עבה, שחורה-כסופה, ועליה ציפוי חלקי של בלייה גירנית; במקומות שבהם הוסרה הבלייה נראים סימני הפגיעה שלה בדופן. צורת הכלים, החומר שממנו נעשו ואופן התבלותם דומים מאוד, וניתן אולי להצביע על מקור ייצור משותף לכולם.

הקבוצה כוללת כמה טיפוסים: בקבוקים עם זרבובית (איור 1:1, 2), בקבוק אגסי (איור 1:3), צנצנת (איור 1:4, 5), פכית (איור 1:6), צפחת (איור 2:8), בקבוק מעוטר במגרעות לחוצות (איור 2:9) ותכשיטי זכוכית — צמיד (איור 2:12), טבעת (איור 2:13) וחרוזים (איור 2:14–19).

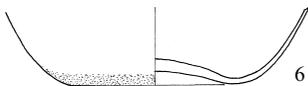
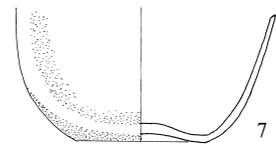
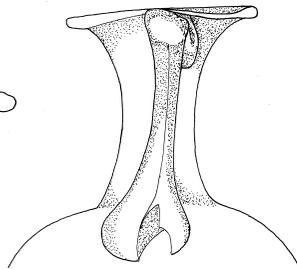
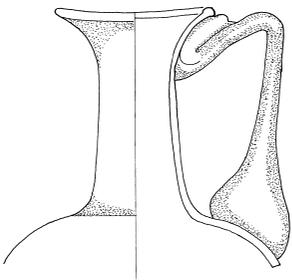
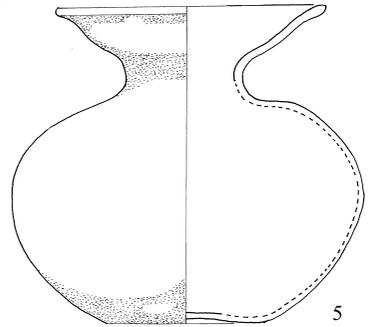
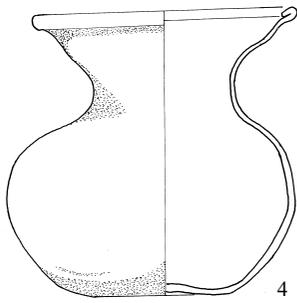
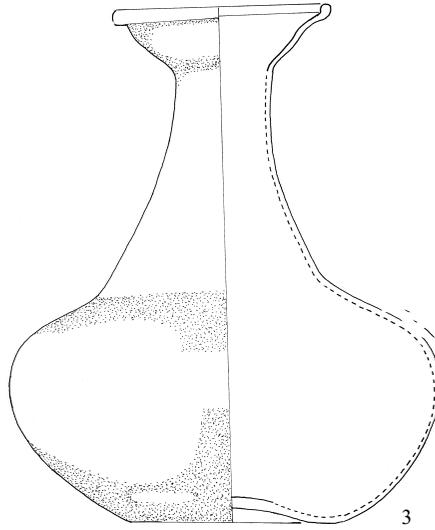
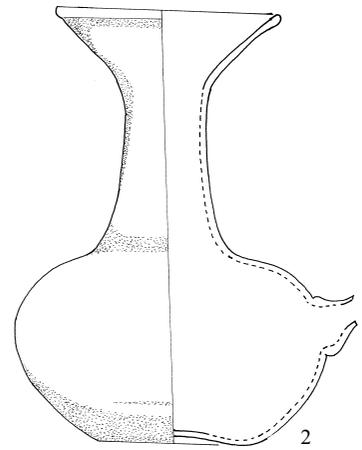
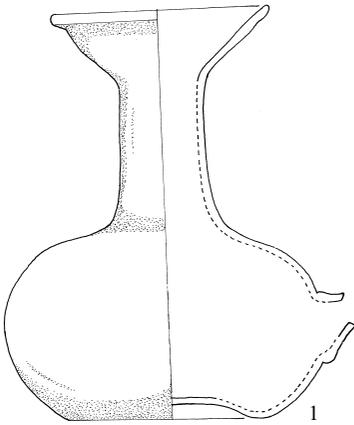
כלי הזכוכית (איורים 1; 2:8–11)

1. בקבוק עם זרבובית. לוקוס 202, סל 2013. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, בלייה קשה, שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת; חלק מהכלי מכוסה בצמידה גירנית. קוטר השפה: 5.8 ס"מ, קוטר הבסיס: 5.2 ס"מ, גובה: 10.7 ס"מ.

2. בקבוק עם זרבובית. לוקוס 202, סל 2014. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, בלייה קשה, שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת. חלק מהכלי מכוסה בצמידה גירנית. קוטר השפה: 6 ס"מ, קוטר הבסיס: 4 ס"מ, גובה: 11.4 ס"מ.

במכלול נמצאו שני בקבוקים כמעט זהים, שהשתמרו בשלמותם, מלבד הזרבובית שרק בסיסה השתמר; לכלים אלה שפת משפך מקופלת פנימה, מהודקת, לא אחידה ומעוגלת באש. צווארם גלילי, גופם כדורי ופחוס, בסיסם קעור ונמוך ללא צלקת, והזרבובית יוצאת ממרכז הכלי כלפי מעלה.

בקבוקים מטיפוס זה נמצאו בכמה אתרים בגליל, למשל בקבר מס' 1 בכברי (שטרן וגורין-רוזן תשנ"ח: 14–16, איור 8:15, ושם הפניות לכלים מאיכסל, חוקוק, עכו, ג'למה, צור ועמאן). הכלי

איור 1.

7. בסיס ודופן של כלי. לוקוס 202, סל 2023. בסיס וחלק מדופן, לאחר רפאות. זכוכית בגוון ירקרק, מכוסה בלייה ססגונית וכתמי בלייה שחורה-כסופה, מאכלת. קוטר הבסיס: 3.5 ס"מ. שבר של בסיס קעור ונמוך, מעובה במרכזו, שעליו צלקת מוט הזג עם שרידי זכוכית. על הדופן ניתן להבחין בארבע לחיצות רדודות. ייתכן שהבסיס שייך לצנצנת כמו זו שנמצאה בבית שערים וזמנה התקופה הרומית המאוחרת (בר"ג תשל"ב: ציור 28:97), או לפכית.

8. צפחת. לוקוס 202, סל 2019. תמימה. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל בהיר, מכוסה בלייה שחורה-כסופה, עבה, מאכלת, עם ציפוי של בלייה גירנית. קוטר השפה: 2.7 ס"מ, גובה: 14.4 ס"מ.

הצפחת תמימה. שפתה זקופה, מקופלת פנימה, לא אחידה, צווארה גלילי, גופה כדורית ופחוס משני צדי באופן לא אחיד, עם חתך עדשתי, לא-סימטרי, הדפנות שקועות בחלקן פנימה והבסיס שטוח, ללא צלקת.

צפחות מטיפוס זה נמצאו בכמה אתרים, אך מעטות פורסמו. צפחת דומה נמצאה בקבר בחוקוק, משלהי המאה הא' וראשית המאה הב' לסה"נ (Kahane 1961:135:21, Fig. 3:13, Pl. XVIII:3); ההשוואות המובאות שם הן ברובן מהמאות הג'—הד' לסה"נ). מבין אלה שטרם פורסמו יש קבוצה של צפחות מאוד דומה שמקורה בקברים באזור הרי מנשה (מוצגת באוסף המוזיאון בעין השופט)², קבוצה מחורבת קסטרה,³ וכלי אחד מקבר בבניאס.⁴ צפחות דומות נמצאו גם בקבר בחומס, סוריה (Hak 1965:29, Fig. 8), בקבר בג'יב'ל ג'ופה בעמאן, במכלול מהמאה הג' לסה"נ (Harding 1950:91), צפחת דומה שמורה באוסף מוזיאון אונטריו (Hayes 1975:66, Pl. 15:199), ור' שם השוואה נוספת), מקורה מקפריסין ותאריכה במאה הב' וראשית המאה הג' לסה"נ; הייז טוען שמקור הטיפוס בסוריה או בקפריסין.

חשיבותה של הצפחת מכפר כמא וכן של הצפחות האחרות מהארץ היא שהן מלמדות על ייצור מקומי באחד ממרכזי ייצור הזכוכית בגליל.

9. בקבוק מעוטר במגרעות לחוצות. לוקוס 202, סל 2018. תמים. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל בהיר, מכוסה בלייה שחורה-כסופה, ססגונית. על שכבה זו יש כתמי בלייה גירנית. קוטר השפה: 2.5 ס"מ, גובה: 15.5 ס"מ.

הכלי תמים ועדין מאוד. השפה מקופלת פנימה, לא אחידה. הצוואר גלילי, הכתף שמוטה, הגוף ביצתי מוארך ומעוטר בשש מגרעות לחוצות פנימה,

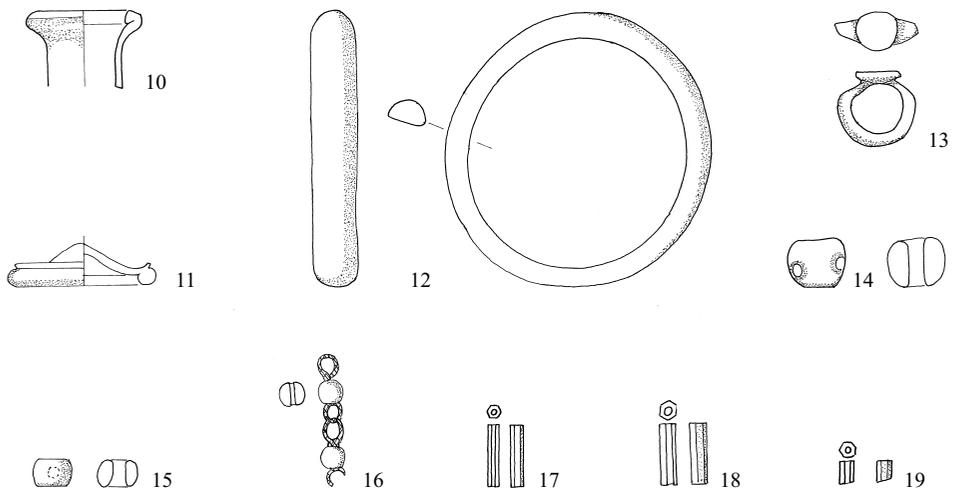
5. צנצנת. לוקוס 202, סל 2016. תמימה. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, מכוסה בלייה שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת, ובליייה גירנית. קוטר השפה: 7.2 ס"מ, קוטר הבסיס: 4.2 ס"מ, גובה: 8.3 ס"מ.

לצנצנות 4 ו-5 שפת משפך רחבה, צוואר רחב וקצר, גוף כדורי פחוס, ובסיס שטוח עם שקעורית רדודה במרכזו, ללא צלקת. הן נבדלות זו מזו בעיבוד קצה השפה: מס' 4 מקופלת פנימה ומהודקת, ומס' 5 מעוגלת באש.

צנצנות כאלה נמצאו בכמה אתרים בגליל, למשל הצנצנת מקבר באיכסל המוצגת באוסף הפרנצסקנים בנצרת (Bagatti 1967:224–225, Fig. 1:34). צנצנות דומות נמצאו גם בבית הקברות בצור: צנצנת מס' 1 בקבר שלא היו בו מטבעות, וצנצנת מס' 3 בקבר עם מטבעות מאמצע המאה הג' ועד הרבע הראשון של המאה הד' לסה"נ (מימי ולריאן ועד קונסטנטיין הא'); קבוצת הכלים שנמצאה בצור תוארכה למן התקופה הסוורית ועד שלהי התקופה הרומית (Chéhab 1986:228–231, Pl. XXXIV:1, 3). צנצנת דומה מאוסף המוזיאון באונטריו מתוארכת למאה הג' או תחילת המאה הד' לסה"נ (Hayes 1975:80, Pl. 20:294). הייז מציין שאפשר שהיא שייכת לקבוצה שמקורה באזור שהוגדר על ידו 'סוריה-פלסטינה', שלה הוא משייך גם בקבוק עם זרבובית (Hayes 1975:80–81, 91, No. 299), הדומה לבקבוקים 1 ו-2 מכפר כמא (ר' לעיל). הוא מסתמך בקביעתו על טיב החומר וצורת העיבוד. ממצאי הקבר בכפר כמא מאששים את מקורם המשותף של כלים אלו בבית יוצר מקומי בגליל, ובכך מצמצמים את אזור המוצא הגיאוגרפי ואת תאריכם למאה הג' לסה"נ על סמך מכלול חפור.

6. פכית. לוקוס 202, סלים 2021, 2020. שפה ובסיס בנפרד, לאחר רפאות. זכוכית חסרת צבע עם תת-גוון סגלגל. בלייה שחורה-כסופה, ססגונית, מאכלת. זכוכית הדופן דקה מאוד.

הפכית שונה משאר הכלים במכלול זה בגוון הזכוכית — חסרת צבע עם תת-גוון סגלגל — ובטיבה; היא נפגעה מאוד מבלייה מאכלת. הגוף כדורי, הצוואר גלילי, שפת המשפך קצרה, מקופלת פנימה ומהודקת בחוס; מתאר השפה סגלגל, לא אחיד. הידית משוכה מן הכתף אל מתחת לשפה ומקופלת; קצה שבור ובסיסה מעובה. הבסיס קעור ונמוך, מעובה במרכזו, ועליו צלקת קטנה עם שרידי זכוכית ממוט הזג (קוטר 0.8 ס"מ). הכתף מעוגלת. לא נמצאו פכיות דומות במכלולי קבורה בגליל.

איור 2.

לכלי זה מעט השוואות שפורסמו. בקבוק שיש לו גוף דומה נמצא בקבר בבית הקברות היהודי בתל חליף, במכלול מהמאות הב'–הג' לסה"נ (גופנא

אחידות למדי, היוצרות חתך דמוי פרח. הבסיס שטוח, דחוף מעט פנימה במרכזו. על הבסיס יש שרידי צלקת עדינה של מוט הזגג (קוטר 1 ס"מ).

Monochrome Undecorated Bracelets) בארץ (with Semicircular Section Spaer 1988:54–55, Type) מהמאה הג' לסה"נ (A2a, ור' שם הפניות). בקבר בג'בל ג'ופה נמצאו ארבעה צמידים דומים (Harding 1950:91–92, Pl. XXIX:346–347, 359, 374).

13. טבעת. לוקוס 202, סל 2022. תמימה. עדינה מאוד. זכוכית בגוון כחול קובלט, מכוסה בלייה שחורה-זהובה. קוטר הטבעת: 2 ס"מ, קוטר הדיסקה: 1 ס"מ. הטבעת עשויה מחוט זכוכית שחתכו עגול, ועליה הוספה דיסקה עגולה של זכוכית (פני הטבעת; Bezel). טבעת זכוכית אחת (מס' 350) מארבע טבעות שנמצאו בקבר בג'בל ג'ופה, שתוארך למאה הג' לסה"נ, דומה לזו של כפר כמא — יש לה פני טבעת בצורת דיסקה עגולה (Harding 1950:91–92, Pl. XXIX:350, 353, 361, 362).

החרוזים (איור 2: 14–19)

בקבר נמצאו עשרה חרוזים משלושה טיפוסים:

(1) חרוז 'עיניים' (לוקוס 202; סל 2026; איור 2: 14) שלם, עגול עם חור אנכי רחב מכוסה בשכבת בלייה שפגעה בדופן (ומונעת קביעת גוני הזכוכית) (קוטר 1.5 ס"מ). על פני החרוז יש עיטור של ארבע 'עיניים' דו-גוניות, העשויות מטיפת זכוכית בגוון כהה, כנראה כחול, ועליה טיפה בגוון טורקיז. שני חרוזים מטיפוס זה נמצאו בקבר XV בחניתה, שתוארך למאה הג' וראשית המאה הד' לסה"נ (Barag 1978:42, Fig. 18:118, 119).

(2) חרוז פשוט, עגול. חרוז מס' 15 (לוקוס 202, סל 2026) שלם, כדורי, פחוס, עם חור אנכי רחב. הוא עשוי זכוכית כחולה, מכוסה בלייה גירנית ובלייה מאכלת (קוטר 1 ס"מ). על פני החרוז יש שקע יחיד, שייכתן ששובצה בו 'עין'. חרוז מס' 16 שלם, מכוסה שכבה עבה של בלייה זהובה וכסופה. חרוזים אלה (איור 2: 15, 16) נמצאו אחוזים בשרשרת ברונזה עשויה לולאות/חוליות טבעתיות, ששרדו ממנה ארבעה חלקים, שבהם שלובים ארבעה חרוזים. במהלך ניקוי אחד החרוזים הסתבר שהוא עשוי זכוכית ירקרק-כחלחלה.

(3) חרוזים בעלי חתך משושה, שבהם הובחנו שני טיפוסים משנה: (א) חרוזים מוארכים העשויים מזכוכית כחולה אטומה (איור 2: 17, 18) — פאותיהם שטוחות, החור אנכי, צר ועדין מאוד; (ב) חרוז קצר העשוי מזכוכית מעבירת אור בגוון ירקרק-כחלחל (איור 2: 19), עם חור אנכי צר.

וזוסמן תשל"ד: 75–76, לוח 24:7).⁵ שבר, השייך ככל הנראה לבקבוק דומה עם חמש מגרעות, נמצא בגת בג'למה (Weinberg and Goldstein 1988:74, Fig. 4–37:336–78, ור' שם השוואות ודיון). בקבוק דומה מאוד נמצא בקבר בג'בל ג'ופה בעמאן עם שמונה מגרעות בהונות, במכלול המתוארך למאה הג' לסה"נ (Harding 1950:91, Pl. XXIX:340). בקבוק דומה מאוד פורסם באוסף מוזיאון אונטריו, שם הוא תוארך בשל המגרעות לסוף המאה הג' או לראשית המאה הד' לסה"נ (Hayes 1975:94, Pl. 21:321). בקבוק זה והבקבוק עם הזרובית מאוסף אונטריו (Hayes 1975: 80–82, ור' שם מקבילות) שהוזכר לעיל שויכו על ידי הייז לקבוצת Later Syrian and Palestinian Wares, שתאריכה שלהי המאה הג' לסה"נ, מכיוון שהטיפוסים הנמנים על קבוצה זו לא נתגלו בדורא אירופוס שתוארכה עד 256 לסה"נ. הייז מייחס לקבוצה זו כלים רבים שכמותם נמצאו במכלולים ברחבי הארץ (Hayes 1975:80–82).

בעקבות המחקר של מכלולי הקבורה בגליל ניתן היום לזהות כלים המייצגים פרטואר של בתי יוצר מקומיים בגליל ולתארך אותם ביתר דיוק. כלים אלה מאששים את הערותיו של הייז לגבי התפוצה והיתארוך. במקרה זה, הטיפוסים הללו מתוארכים בקבר מכפר כמא למאה הג' לסה"נ, אך חלקם היה בשימוש גם מאוחר יותר.

10. שפה וצוואר. לוקוס 202, סל 2023. זכוכית בגוון ירקרק-כחלחל, מכוסה בלייה שחורה-כסופה, מאכלת. הזכוכית מכילה הרבה בועיות קטנות סגולגולות אנכיות. קוטר השפה: 2.5 ס"מ. השבר שייך לצפחת או לבקבוק. הוא עשוי באופן דומה למס' 8 ו-9 — שפה מקופלת פנימה ומשוטחת. הצוואר גלילי והדופן עבה למדי (2 מ"מ).

11. בסיס של כוס? לוקוס 202, סל 2023. זכוכית בגוון ירקרק בהיר, מכוסה בלייה כסופה-שחורה, זהובה, מאכלת. הזכוכית מכילה הרבה בועיות עגולות, קטנות ובינוניות. בסיס טבעתי חלול, נמוך, דחוף פנימה, שיש עליו צלקת עדינה של מוט הזגג (1.4 ס"מ קוטר).

התכשיטים (איור 2: 12, 13)

12. צמיד. לוקוס 202, סל 2023. תמים. זכוכית בגוון כחול קובלט, מכוסה בשכבה של בלייה שחורה, גירנית, מאכלת. קוטר הצמיד: 7.0–7.4 ס"מ.

הצמיד עבה, עגול, בעל חתך D; מקום התפר לא ניכר. הצמיד שייך לקבוצת צמידים נפוצה מאוד

סיכום

שייכותם של כלים אלה למכלול אחד, שמקורו בקבר אחד בגליל התחתון המזרחי, היא עד כה יחידה ומכאן חשיבותו. לשלושה כלים (מס' 1, 2, 8) נמצאו השוואות בקבר בחוקוק, לשני כלים (מס' 8, 9) ולתכשיטים נמצאו השוואות קרובות מאוד בקבר מן המאה הג' לסה"נ בג'בל ג'ופה בעמאן, ובמכלול קבורה נוספים. הדמיון בצורות הכלים, בטיב החומר ובאופן עיבודם מצביע על מוצאם בבית יוצר מקומי. לאור הדברים האלה מתחדדת חשיבותו של קבר זה כמייצג מכלול של כלים שהיו בשימוש האוכלוסייה המקומית באזור במאה הג' לסה"נ — אולי ציודה האישי של גברת גלילית בתקופה זו.

חרוז מס' 17 (לוקוס 202, סל 2012) שלם. עשוי זכוכית כחולה, מכוסה שכבת בלייה זהובה, גירנית. אורכו 1.5 ס"מ וקוטרו 0.25 ס"מ. חרוז מס' 18 (לוקוס 202, סל 2026; בסל זה נמצאו שני חרוזים נוספים דומים מאוד, הנבדלים רק בקוטרם — 0.3 ס"מ) שלם, מכוסה שכבת בלייה גירנית. אורכו 1.5 ס"מ וקוטרו 0.4 ס"מ. חרוז מס' 19 (לוקוס 202, סל 2012) שלם, מכוסה שכבת בלייה זהובה, כסופה. אורכו 0.5 ס"מ וקוטרו 0.3 ס"מ.

חרוז דומה לחרוז מס' 19 נמצא בקבר XV בחניתה (Barag 1978:42, Fig. 18:122). החרוזים שייכים לטיפוסים נפוצים מאוד בארץ בתקופה הרומית המאוחרת, שרבים כמותם נמצאו בבית הקברות שנחפר לאחרונה בחורבת קסטרה.⁶

הערות

⁵ גופנא וזוסמן הישוו כלי זה לכלי מדורא אירופוס, וציינו שתאריכו המאוחר ביותר הוא 256 לסה"נ (גופנא וזוסמן תשל"ד: 75, הערה 26). מבדיקה חוזרת של הכלי מתל חליף והכלי מדורא אירופוס עולה כי אלה שני טיפוסים שונים זה מזה הן בצורה הן בטכניקה: הכלי מדורא אירופוס הוא שופרת תמרוקים פשוטה עם בסיס טבעת מוגבה, עיטור בניפור וסיבוב. לעומת זאת, הכלי מתל חליף דומה מאוד לכלי מכפר כמא.

⁶ ר' הערה 3.

¹ תודתי לחופרת חיה בן-נחום שאפשרה לי לעבד את כלי הזכוכית, לרפאית אולגה שור ולצייר מייקל מיילס ז"ל.

² הכלים המוצגים במוזיאון עין השופט נרשמו באוצרות המדינה. מקורם של הכלים באתרים מסביב לקיבוץ שנחפרו בעיקר על ידי שמעון אבידן, שהקים את המוזיאון.

³ הממצאים מחורבת קסטרה נמצאים עתה בשלבי עיבוד. תודתי לחופרי האתר זאב ייבין וג'רלד פינקלשטיין על שאפשרו לי לצטטם טרם פרסום.

⁴ הכלי שייך לממצאים מקבר שנחפר על ידי משה הרטל (טרם פורסם).

הפניות

גופנא ר' וזוסמן ר' תשל"ד. מערת קברים יהודית מתקופת המשנה לרגלי תל חליף. עתיקות ז: 69–76.

שטרן ע' וגורין-רוזן י' תשנ"ח. מערות קבורה ליד כברי. עתיקות 22–1: 33.

Bagatti B. 1967. I vetri del Museo Francese di Nazaret. *LA* 17:222–240.

Barag D. 1978. *Hanita, Tomb XV: A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE* ('Atiqot [ES] 13). Jerusalem.

Chéhab M.H. 1986. Fouilles de Tyr, La Nécropole IV Descriptions des fouilles (BMB 36). Paris.

Hak S.A. 1965. Contribution D'une Découverte Archéologique récente à l'étude de la verrerie Syrienne à l'époque Romaine. *JGS* 7:26–34.

Harding G.L. 1950. A Roman Family Vault on Jebel Jofeh, Amman. *QDAP* 14:81–94.

Hayes J.W. 1975. *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*. Toronto.

בן-נחום ח', כרך זה. קברים מהתקופה הרומית ושרידי מבנים מהתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה בכפר כמא.

בר"ג ד' תשל"ב. כלי הזכוכית. בתוך נ' אביגד, עורך. בית שעים ג. ירושלים. עמ' 149–164.

Kahane P.P. 1961. [Rock-Cut Tombs at Huqoq] Notes on the Finds. *'Atiqot (ES)* 3:126–147.

Seligman J., Zias J. and Stark H. 1996. Late Hellenistic and Byzantine Burial Caves at Giv'at Sharef, Bet Shemesh. *'Atiqot* 29:43–62.

Spaer M. 1988. The Pre-Islamic Glass Braceletes of Palestine. *JGS* 30:51–61.

Weinberg G.D. and Goldstein S.M. 1988. The Glass Vessels. In G.D. Weinberg ed. *Excavations at Jalame—Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine*. Columbia, Mi. Pp. 38–102.

GLASS VESSELS FROM TOMB 202 AT KAFR KAMA

Yael Gorin-Rosen
(Pp. 113–118)

The glass vessels were found in Cist Tomb 202 in Area C (Ben-Nachum, this volume) together with two bronze rings, a firepan and human bones. All the vessels were free blown, mainly of greenish-blue glass, except for No. 6, which was made of colorless glass. All the vessels are weathered with a blackish-silver layer and partly covered with lime deposits. Some of the vessels are also severely pitted. The shapes of the vessels, their fabric and weathering are very similar and probably point to one origin, in a local glass workshop. The group included several types: spouted bottles (Fig. 1:1, 2), a pear-shaped bottle (Fig. 1:3), jars (Fig. 1:4, 5), a juglet (Fig. 1:6), a pilgrim flask (Fig. 2:8), a bottle with indented decoration (Fig. 2:9), a bottle/flask with an infolded rim (Fig. 2:10) and a small ring base (Fig. 2:11), as well as glass

jewelry: a cobalt blue bracelet (Fig. 2:12), a ring (Fig. 2:13) and various beads (Fig. 2:14–19). This group of glass vessels is dated to the third century CE.

Most of the vessels have parallels in the region. Some, such as Nos. 1, 2, 4 and 5, come from the nearby burials at Iksal, now part of the Franciscans' collection at Nazareth; three vessels (Nos. 1, 2, and 8) have parallels at Huqoq; two vessels (Nos. 8, and 9), as well as the jewelry, have parallels at the burial complex at Jebel Jofeh, Amman, dated to the third century CE, with some additional parallels from the Galilee and from Bet She'an.

Vessels Nos. 1, 2, 4, 5, and 9 have parallels in the Royal Ontario Museum collection, where they were attributed by Hayes to the "Later

Syrian and Palestinian Wares” dated to the end of the third century and later (1975:80–82, Cat. Nos. 294-jar, 299-spouted bottle, 321-indented bottle). This group of vessels found at Kafr Kama supports Hayes’ suggestion, and therefore might fill the gap in our knowledge concerning specific glass workshops in the region.

The importance of this group found together in the same tomb lies in the similarities between the vessels, their fabric, and workmanship, pointing to one local workshop that probably operated in the region during the third century CE. These vessels probably belonged to a Galilean lady who acquired her belongings in the region.